

Een verdeelde Verlichting. Stemmen uit de spectators / D. Sturkenboom (samenst.). – Amsterdam: Athenaeum / Polak & Van Gennep, 2001 (Griffioenreeks)
ISBN 90-253-5878-0. Prijs: € 6,95

Het is een gelukkige keuze geweest Sturkenboom een greep te laten doen uit het ruime aanbod van achttiende-eeuwse spectatoriale tijdschriften. Dankzij haar dissertatie *Spectators van hartstocht. Sekse en emotionele cultuur in de achttiende eeuw* (Hilversum: Verloren, 1998) is ze goed op de hoogte van wat daarin aan type teksten voorhanden is. Het heeft haar toegerust om een verantwoorde selectie te maken die zowel de veelsoortige bron recht doet als een die een nieuwsgierig leespubliek tevreden kan stellen.

Sturkenboom concentreert haar materiaal rond vier thema's, die 'het hart van de 18^e eeuw' raken: Vrouwen en mannen; Hogergeplaatsten en ondergeschikten; Vreemd en eigen; Lichaam en geest. Steeds drie teksten uit doorgaans ver uit elkaar liggende perioden illustreren het onderwerp. Lezers kunnen op deze wijze zelf mogelijke verschillen in opvatting en ontwikkelingen in denken signaleren. Uiteraard heeft Sturkenboom 'geplukt' uit veelgeciteerde spectators als *De Hollandsche Spectator*, *De Vaderlander*, *De Patriot* en *De Denker*. Maar onder de twaalf gebruikte spectators komen ook niet zo bekende periodieken aan de beurt, zoals *De Mensch Ontmaskert* en het *Bataafsche Musaeum*. De teksten illustreren tegelijk de waaier van retorische stijlmiddelen waarvan spectator-auteurs zich bedienen: het overbekende zedenkundige betoog, de (fictieve) brief van een lezer(es), de allegorische droomvertelling, de sentimentele vertelling, de semi-wetenschappelijke verhandeling, de psychologische karakterschets, het moraliserende gedicht. De regelmatig voorkomende satirische bijbedoeling ontbreekt evenmin.

In een 'Nawoord' geeft Sturkenboom een kort en krachtige toelichting op het genre: hun rol in de openbare meningsvorming, het doel van het hanteren van verschillende stijlmiddelen, het leespubliek en de relatie met Verlichtingsidealen en cultuurkritiek. Daaropvolgend licht ze de keuze van de thematiek toe. De annotatie is helder en geeft lezers houvast bij de interpretatie zonder dwingend te sturen. Leesplezier gegarandeerd!

W.R.D. van Oostrum

'Niet zo erg Hollands': dagboek van een reis naar Nederland (1790-1791) / door Nina d'Aubigny ; van een inl. en aant. voorz. door Helen Metzelaar ; vert. [uit het Frans]: H. Metzelaar en E.R. d'Engelbronner. - Hilversum : Verloren, 2001. - 187 p. : ill. ; 22 cm. - (Egodocumenten, ISSN 0929-9807 ; dl. 21)
ISBN 90-6550-174-6 Prijs: € 18,-

De latere, zeer reislustige zangpedagoge Nina d'Aubigny (1770-1847), dochter van de Kasselse gezantschapsraadshoofd Johan Conrad Engelbrunner en Sabine d'Aubigny, hield een dagboek bij van haar verblijf als jong meisje van twintig in Nederland. Aanvankelijk met haar ouders, later alleen met haar zus Susette logeerde ze in het laatste decennium van de achttiende eeuw ruim een jaar bij familieleden aan de Amsterdamse Keizersgracht en nam zij deel aan het culturele leven van welgestelden uit die tijd. Dat hield in het bezoeken van toeristische bezienswaardigheden, het bijwonen van toneelvoorstellingen en concerten, het afleggen van bezoeken en ook het zelf musiceren en zingen. Nina en haar zus waren daarvoor goed toegerust: ze waren opgegroeid in een omgeving waarin veel werd gemusiceerd, en ze hadden een voortreffelijke opvoeding gekregen met onderwijs in het Frans, het Italiaans, Engels en Latijn. Het was niet alleen cultuur waarmee de gezusters werden geconfronteerd. In een politiek turbulente tijd zijn de controverses tussen patriotten (kezen) en orangisten hun niet ontgaan, evenmin als de tweespalt die binnen families ontstond (zie p. 46).

Het dagboek is geschreven in het Frans, de omgangstaal van de hogere kringen in Europa. Nina kon er in Nederland ook goed mee terecht en beheerste het Nederlands niet. Dat laatste blijkt uit een opmerking in haar dagboek: 'Het gesprek ging in het Hollands, ik zal hierover niet veel zeggen omdat ik er niet veel van heb begrepen' (p. 77). In haar dagboek maakt Nina de meest uiteenlopende observaties en blijkt zij gespitst te zijn op Nederlandse eigen-

aardigheden. Zij signaleert al vrij direct een heel andere dagindeling (p. 42) en merkt op dat haar tante zelf de kopjes afgast. Echt Hollandse eigenschappen waardeert zij niet bijzonder. Over een zekere Deneken wordt opgemerkt dat hij nog Hollandser is geworden dan hij al was en dat is geen compliment (zie p. 43). Een vriendelijke Hollander zou een wonder zijn. 'Alles lijkt stijf en gemaakt, hun vriendelijkheden gaan volgens plan' (p. 52). Tegen het eind van haar verblijf verkeert Nina weliswaar in het gezelschap van 'zulke alleraardigste mensen, die van de muzen houden, van vrolijkheid en van de rede' dat zij concludeert: 'Laat niemand ooit zeggen dat er geen aardige Hollanders zijn' (p. 120). Toch blijft het beeld van de Nederlanders niet bijster gunstig: ze merkt enkele weken later nog op dat iemand aardiger is 'dan Hollanders meestal zijn' (133).

Uit deze paar voorbeelden moge blijken dat het dagboek, dat door Helen Metzelaar en E.R. d'Engelbronner is vertaald, niet alleen een aardige blik op de dagelijkse bezigheden en kritische opvattingen van een cultureel ontwikkeld meisje geeft, maar ook enig zicht biedt op de Nederlandse samenleving aan het einde van de achttiende eeuw. Aan de reeks Egodocumenten van uitgeverij Verloren is weer een waardevol deel toegevoegd.

Marijke J. van der Wal